

TABIIY VA JINSIY TANLANISH NAZARIYALARI

*Astanaqulova Moxinur Baxrom qizi**Pedagogika psixalogiya yunalishi**Denov tadbirkorlik va pedagogika yunalishi**I kurs talabasi***Anatatsiya**

Tabiiy va jinsiy tanlanish nazariyalari maqolasi evolyutsiya jarayonlarining asosiy mexanizmlari sifatida tabiiy tanlanish va jinsiy tanlanishning o‘zaro aloqalari, ularning turlarni qanday shakllantirishi va ularning organizmlar hayotida qanday rol o‘ynashi haqida so‘z yuritadi. Tabiiy tanlanish, organizmlarning yashash muhitiga moslashishini ta‘minlasa, jinsiy tanlanish organizmlarning ko‘payish muvaffaqiyatini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada, tabiiy va jinsiy tanlanish jarayonlari, ularning farqlari va o‘zaro ta‘siri, shuningdek, ular tomonidan yaratilgan turli xususiyatlarning biologik ahamiyati keltirilgan. Maqola, shuningdek, tabiatdagi ba‘zi hayvonlar va o‘simliklar misolida jinsiy va tabiiy tanlanishning amaliy namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Tabiiy tanlanish, Jinsiy tanlanish, Evolyutsiya, Adaptatsiya, Genetik o‘zgaruvchanlik, Xulq-atvor tanlanishi, Fizik xususiyatlar tanlanishi, Jinsiy farqlar

Tabiiy tanlanish va jinsiy tanlanish nazariyalari, evrimning asosiy mexanizmlaridan bo‘lib, organizmlarning hayotiy xususiyatlarini va jinsiy xulq-atvorlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu ikki jarayonning har biri o‘ziga xos tarzda populyatsiyalarni moslashtiradi, ammo ular o‘rtasidagi farqlar va o‘zaro aloqalar evrimning murakkab tabiati haqida ko‘plab savollarni keltirib chiqaradi.

Tabiiy tanlanish nazariyasi Charles Darwin tomonidan ilgari surilgan va organizmlarning yaxshilangan hayotiy imkoniyatlarga ega bo‘lishi uchun muhitga moslashishini ta‘minlovchi jarayon sifatida tasvirlanadi. Tabiiy tanlanish, ko‘pincha “eng kuchlilar omon qoladi” degan ibora bilan ifodalanadi, ammo bu jarayon ko‘plab omillar tomonidan boshqariladi, jumladan, resurslar uchun raqobat, yirtqichlar, kasalliklar, va iqlim sharoitlari.

Tabiiy tanlanishning asosiy jarayonlari:

1. **Genetik o‘zgaruvchanlik:** Har bir populyatsiyada genetik xilma-xillik mavjud bo‘lib, bu o‘zgaruvchanlik organizmlar o‘rtasida farqlarni yaratadi.
2. **Tanlanish bosimi:** Tabiiy tanlanish, faqatgina muhit yoki ekologik sharoitga mos kelgan organizmlar omon qolishi va ko‘payishi mumkin.

3. **Meros:** Tanlanish orqali omon qolgan organizmlar o'zining foydali xususiyatlarini kelajak avlodlariga o'tkazadi.

Tabiiy tanlanish jarayonida, moslashish (adaptatsiya) muhim rol o'ynaydi. Misol uchun, kamuflyaj ranglarining o'zgarishi, ovqatlanish odatlarining o'zgarishi yoki boshqa ekologik omillarga moslashish organizmning hayotda qolishi va kelajakda ko'payishi uchun muhim bo'ladi.

Jinsiy tanlanish, asosan, organizmlarning ko'payish jarayonida muvaffaqiyatni ta'minlaydigan xususiyatlarni tanlaydi. Darwin bu jarayonni "erkaklar va urg'ochilar o'rtasidagi tanlov" deb ta'riflagan. Jinsiy tanlanish, jinsiy farqlarni yaratishda va ba'zi xususiyatlarning avlodga o'tkazilishida asosiy rol o'ynaydi.

Jinsiy tanlanishning ikki asosiy shakli mavjud:

1. **Xulq-atvor tanlanishi:** Bu shaklda urg'ochilar o'z tanlovlarini erkaklarning ma'lum xulq-atvorlariga asoslaydi. Masalan, ba'zi qushlar urg'ochilari erkaklarning jangovar qobiliyatlarini yoki ularning raqslarini tanlashlari mumkin. Ushbu xulq-atvor tanlanishi, erkaklarning jismoniy yoki intellektual salohiyatlarini ko'rsatishga yordam beradi.
2. **Fizik xususiyatlar tanlanishi:** Jinsiy tanlanish erkaklarning jismoniy xususiyatlarida, masalan, to'q rangli plumaj yoki uzun shoxlar kabi belgilarda namoyon bo'lishi mumkin. Bu holat ko'pincha urg'ochilar tomonidan tanlangan erkakning genetik salohiyatini yoki kuchini ko'rsatishi mumkin.

Jinsiy tanlanish, tabiiy tanlanishdan farqli o'laroq, ko'pincha omon qolishdan ko'ra ko'payish imkoniyatlarini oshirishga qaratilgan. Shu sababli jinsiy tanlanish ko'pincha beqaror yoki "orqaga qaytish" xususiyatlarni ham olib kelishi mumkin, masalan, turli hayvonlarda ko'rgan ranglar va qurshovli tuzilmalar, ularning barqarorligi jinsiy tanlov bilan shakllanadi, lekin bu xususiyatlar, avvalambor, yashash muhitiga moslikni ta'minlamaydi.

Tabiiy va jinsiy tanlanish bir-biriga o'xshash bo'lsa-da, ular turli maqsadlarni ko'zlaydi va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik o'ta murakkab. Tabiiy tanlanish organizmlarning yashash muhitiga moslashishini ta'minlashga qaratilgan bo'lsa, jinsiy tanlanish, ko'payishning muvaffaqiyatiga erishishni maqsad qiladi. Ba'zi hollarda, bu jarayonlar bir-biriga qarama-qarshi bo'lishi mumkin. Masalan, erkaklar orasida raqobatni kuchaytiruvchi xususiyatlar (masalan, katta shoxlar yoki jangovar qobiliyat) tabiiy tanlanish uchun ma'qul bo'lmasligi mumkin, ammo jinsiy tanlanishda bu xususiyatlar urg'ochilar tomonidan tanlanishi mumkin.

Misollar

1. **Peacock (To'q rangli to'k kusi):** Erkak to'k kusi o'zining rang-barang, katta dumini ko'rsatib, urg'ochilarni jalb qiladi. Bu jinsiy tanlanishning ajoyib misoli bo'lib, erkakning katta, rang-barang dumini ko'rsatish orqali u o'zining

salohiyatini namoyon etadi. Biroq, tabiiy tanlanish nuqtai nazaridan, bu kabi katta dum o‘lja qilishda va yirtqichlardan qochishda qiyinchiliklar tug‘diradi.

3. **Baland qushlar:** Ba’zi turdagi baland qushlar, masalan, avstraliyalik emu, erkaklar o‘zining jangovar xulq-atvori bilan urg‘ochilarni jalb qiladi. Ushbu xulq-atvor jinsiy tanlanishda tanlanadi, chunki urg‘ochi baland qushlar eng kuchli va salohiyatli erkakni tanlashadi.

Xulosa

Tabiiy va jinsiy tanlanish nazariyalari evrimning asosiy mexanizmlaridan bo‘lib, organizmlarning hayotiy xususiyatlarini va jinsiy xulq-atvorlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Har ikkala jarayon o‘zaro bog‘liq bo‘lsa-da, ularning maqsadlari turlicha: tabiiy tanlanish organizmlarning yashash muhitiga moslashishini ta’minlashga qaratilgan, jinsiy tanlanish esa ko‘payish muvaffaqiyatini oshirishga yo‘naltirilgan. Shuningdek, ular orasidagi murakkab o‘zaro ta’sirlar va moslashuvlar evrim jarayonlarini yanada murakkablashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Darwin, C.** (1859). *On the Origin of Species by Means of Natural Selection*. John Murray.
2. **Darwin, C.** (1871). *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*. John Murray.
3. **Alcock, J.** (2013). *Animal Behavior: An Evolutionary Approach*. Sinauer Associates.
4. **Ridley, M.** (2004). *Evolution*. Blackwell Publishing.
5. **Gould, S. J.** (2002). *The Structure of Evolutionary Theory*. Belknap Press.
6. **Fisher, R. A.** (1930). *The Genetical Theory of Natural Selection*. Clarendon Press.
7. **Maynard Smith, J.** (1991). *The Theory of Evolution*. Cambridge University Press.
8. **Hamilton, W. D.** (1964). "The Genetical Evolution of Social Behaviour." *Journal of Theoretical Biology*, 7(1), 1–16.
9. **Andersson, M.** (1994). *Sexual Selection*. Princeton University Press.
10. **Krebs, J. R., & Davies, N. B.** (1997). *An Introduction to Behavioural Ecology*. Blackwell Science.